

Spomenici hrvatske kulturne i prirodne baštine na popisu UNESCO-a :

- a) Dubrovnik - stari grad
- b) Dioklecijanova palača i srednjovjekovni Split
- c) Nacionalni park Plitvička jezera
- d) stara jezgra Trogira; katedrala
- e) ranokršćanski kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču
- f) Šibenska katedrala

Kultura = sveukupnost materijalnih i duhovnih dobara u životu jednog naroda u odnosu prema različitim fazama razvojnog procesa
= ukupnost razvoja i pojedinca i društva, njihovo usavršavanje, prođuhovljivanje, usvajanje stečevina koje su se razvile usavršavanjem, i to da bi pojedinac i društvo ovladalo tim stečevinama
= složena cjelina koja uključuje cjelokupno znanje, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge vještine koje je čovjek stekao kao član društva

Civilizacija = primijenjeno umijeće, znanje, vještine, umjetnosti i ostale ljudske djelatnosti za poboljšanje ljudskog života
= promjena prirode uz pomoć ljudske djelatnosti da bi ta promjena koristila čovjeku

---

Kultura na području Hrvatske prije dolaska Hrvata

početak kultivizacije oko 5,000 BC; 3,500 BC - prvi nalazi
5,000 BC – ljudi prestaju biti nomadi i stočari, počinju biti ratari -> preduvjet za razvoj kulturnih dobara
3,000 BC - vučedolska kultura, nije nomadska, bezpismena kultura, trajala je barem 1000 godina
-> vučedolska golubica/jarebica (2,600 BC) - služila je za bogoslužje (sakralni predmet) i ženski idol
Najveće nalazište kulture tog vremena; 270 pretežno keramičkih predmeta
u Hrvatskoj ima oko 50 nalazišta iz prapovijesti; Danilo kod Šibenika (keramika), Krapina (neandertalac) ...
1,000 BC - Iliri - prvi 'imenovani' narod na ovim prostorima; o Ilirima se zna malo, uglavnom iz spisa Rimljana
- jezik im je bio ilirski, nisu poznavali pismo; bili su jako patrijarhalno nastrojani
30-ak plemena, 17 na području Hrvatske; svjesnost o jedinstvu
-> *Histri* (Istra), *Liburni* (Kvarnersko područje, do Zadra), *Delmati* (od Zadra do Boke Kotorske),
Japodi (Lika), *Norini* (na području Neretve) ...
Predaja o zelenom jurju -> text star kao i ilijada; zeleni juraj -> kult plodnosti
753 BC - osnutak Rima... Rimljani na području Hrvatske borave najmanje 800 godina
4-3 st. BC - sukobi s Rimljanima, istaknulo se pleme Ardijejaca, postoje numizmatički ostaci njihovih kraljeva
229 BC - prvi veliki poraz Ilira od Rimljana; sukobi traju sve do 9 AD
167 BC - nakon 15 g. ratovanja poraz Teute, asimilacija (Iliri su se najviše 'zadržali' u planinskom/Dinarskom području)
-> ostaci kulture Ilira :
oikanje, mala lička kapa
graditeljstvo: nekoliko nekropola – svi su se pokopavali na istom mjestu; nema naselja iz ovog vremena
praznovjerje, politeizam, ilirska imena

Kultura na području Hrvatske prije dolaska Hrvata (Rimljani)

- helenski utjecaj -> na obali: Trogir, sve do Zadra, otoci Vis, Hvar, Korčula; samo je 'dodirnuo' Hrvatsku
figurica grčkog boga Kairosa, čuva se u muzeju u Trogiru; *Vaza sa Visa* (4./3.st.pr.K.); *Božica Artemida*
- grčka plemena donose pismo u naše krajeve
- germani -> rune
- 167 BC... -> Rimljani u Hrvatskoj; romanizacija, priobalje 'slično' Rimu; ovo područje nije bila krajnja periferija
- rimska urbanizacija (arhitektura/kultura po mjeri čovjeka); 32 mjesta u Hrvatskoj imaju status grada - civitas
(visok stupanj samouprave; vodovod, terme, relativno dobre ceste, vlastite kovnice novca -> to su bili jamci da će grad opstati);
dva najpoznatija grada – Pula i Salona
-> *Salona* (Solin), najveći grad u Dalmaciji, 60,000 ljudi, nastala 200 BC
(4 velika termalna bazena, voda u svakoj kući, 2-3 kazališne kuće)
- rustikalna arhitektura: ljetnikovci rimske gospode u prirodi; *vile rustikane* su kod nas jako slabo očuvane
- Rimljani uvode svoj (razvijeni) pravni sustav i vojnu organizaciju (imali su profesionalnu vojsku)
- osnovali su dvije velike pokrajine: *Dalmaciju* i *Panoniju*
- u Hrvatskoj ima 60 muzeja u kojima se nalaze ostaci rimskog, preko 2000 različitih rimskih portreta (na novcu...) ...
- *Dioklecijanova palača* - 314 AD (Dioklecijan je podrijetlom bio Dalmatinac)
Peristil - savršeno očuvan; primjer urbane kulture Rimljana
- katedrala Sv. Duje u Splitu, prvo čuvala kosti Dioklecijana
- *Eufrazijeva bazilika* u Poreču iz 6. st.; arena cara Vespazijana u Puli (u Italiji ih ima 22)
- natpisi iz rimskog vremena, epitafi (ima ih oko 1000)
- rimska kultura je bila usklađena sa prirodnim ciklusima (bili su hedonisti); to je razlog što su je drugi dobro prihvaćali
- kristijanizacija u gradovima, od 4. stoljeća; 3 nadbiskupije na hrvatskom području; u brdima poganstvo
- 5. stoljeće... - velika kriza u Rimskom carstvu -> pljačkaški pohodi
(u jednom takvom pohodu došli su i Hrvati, kao organizirano pleme ili narod; kao vandali koji su se potpuno obračunali s kulturom koju su zatekli)
- 614. je najvjerojatnije počelo rušenje Salone (otprilike tada su došli Hrvati); 621. je Salona potpuno razrušena
- sklavinije (~ slavenski narodi) - pojam dobro ustrojenog plemenskog saveza koji djeluje po načelu običajnog prava, postojao je i zapovjedni ustroj; sklavinija je bilo otprilike onoliko koliko i slavenskih naroda;
- jedna od najvećih tekovina rimske kulture i civilizacije je latinski jezik (do 1843. službeni jezik u Hrvatskom saboru)

5., 6., 7., 8. stoljeće

- najnezgodnije razdoblje za proučavanje europske kulture (velike seobe naroda, pljačkaški pohodi...)
- nema kontinuiranog kronološkog bilježenja
- vatikanski bibliotekar Anastazije je dobio nalog da sustavno sredi kroniku svijeta; po Papinu diktatu trebalo je od tada voditi tzv. Liber Pontificalis; vrijeme prije toga je *rekonstruirano* prema dostupnim materijalima
- ~ **640.** -> papa Ivan IV. (bio je Dalmatinac) šalje skupinu legata na čelu sa opatom Martinom po kosti mučenika (Rimljana) od Istre do Boke Kotorske; Hrvati su im dopustili iskapanje kostiju u zamjenu za novac
  - >> to je dokaz da su se Hrvati za 20-ak godina navikli na ovaj prostor, ustrojili neku vlast, državu; da su sklapali sporazume i da su ih se pridržavali
- neki smatraju da je tada počelo i pokršćavanje Hrvata, ali to nije dokazano
- to je sve što znamo iz 7. stoljeća o Hrvatima; 8. stoljeće dijeli jednaku 'sudbinu'
  - >> 7. i 8. stoljeće su dva tamna stoljeća u povijesti Hrvata
- suživot Hrvata i starosjedilaca (Romana); Hrvati su bili osorniji, nametnuli su se i kroatizirali Romane (po Katičiću -> kroatiziranje je najprije završilo u Zadru, a najkasnije u Splitu)
- > tek se od 800. godine može očitovati hrvatska kultura -> *Višeslavova krstionica*, pronađena u Ninu
- Hrvati su primarno Slaveni (pradomovina im je negdje iza Karpata), ali sa velikom infiltracijom domicilnog romanskog i ilirskog stanovništva
  - > hrvatski jezik u dodiru s romanskim nije izgubio svoja obilježja; romanske riječi su adaptirane slavenskom izričaju!

Razdoblje narodnih vladara, 800-1100 AD

- karolinzi vladaju Hrvatskom od 780 – 850-tih
- Višeslav ratuje s Francima, pobijedio ih je oko 800.g.
  - > Višeslavova krstionica u Ninu, 800.g., isklesana na latinskom jeziku (biskup Ivan)
- Nin postaje prijestolnica hrvatskih vladara (knezovi)
- Borna, Ljudevit Posavski, Blažeslav, Mislav prenosi prijestolje u Klis (oko 840.)

Knez Mislav (835-845)

Ratuje sa Mlečanima i ima dobre odnose sa Dalmatinskim gradovima

Knez Trpimir (840 - 864)

Prvi hrvatski vladar koji je ostavio uklesano svoje ime u kamenu; pokrenuo karolinsku reformu; dvije crkvice: *Sv. Križa u Ninu*, *Sv. Petra u Omišu* -> sakralna arhitektura rustikalnog tipa - veliki prinos hrvatske kulture. Predromanička *crkva Sv. Donata u Zadru* (prvorazredni spomenik svog doba). Trpimir je na dvor doveo heretika Gotschalka (boravio tu barem 2 godine), koji je ostavio dokumente o životu u Hrvatskoj na latinskom (o snazi Hrvata koji su tada ratovali na sve strane, osobito s Bizantom; o praznovjerju u Hrvata). Dolaze benediktinci, donose kulturu; prepisivanje knjiga u skriptorijima, likovne radionice. Po završetku Trpimirove vladavine 863. započinje djelovanje Ćirila i Metoda -> početak glagoljaštva u Hrvatskoj!

Knez Domagoj (864 -)

Spominje se kao 'najgori hrvatski vladar' zbog stalnih ratova. Najbolje saveznike je imao u Neretvanima. Mlečani mole Papu da ga smiri, raskol Rim/Carigrad oko Dalmacije, osnivanje biskupije u Ninu 864. (Grgur Ninski je 4. po redu biskup), nestaje carigradska hijerarhija; Papa Hadrijan II priznaje bogoslužje na slavenskom jeziku 867.g.

Zdeslav, sin Trpimirov, 878.g. postaje knez; pristaje uz Bizant

Branimir (879 - 892)

Ponovno pristaje uz Rim. Dobio 7. lipnja Papino pismo, 21. svibnja Papa Ivan 8. održao misu za Hrvatsku -> priznanje Hrvatske(?); Branimir uživa povlastice Pape; postoji 5 kamenih natpisa sa njegovim imenom; svi imaju troplet- nije originalno hrvatsko, Etruščani; najljepši je u Šopotu kraj Benkovca (Branimir, ostali: Branimirus)

Muncimir, otac kralja Tomislava, najmlađi sin Branimirov

Tomislav (910 - 928)

Prvi kralj, okrunjen u blagoslov pape (925.), titula rex, Hrvatska se proteže na 120,000 km², prvi koji je prešao Savu i došao do Drave;
Ratuje sa mađarima te spaja južne i sjeverne krajeve
sređuje crkvenu hijerarhiju, nema Zagreba, crkveni sabori u Splitu

Trpimir II, Krešimir I, Miroslav, Mihail Krešimir, Stjepan Držislav (prvi koji je uzeo naziv kralj Dalmacije i Hrvatske)

-> oko 1000 AD borba za hrvatsko prijestolje; osnovan prvi potvrđeni skriptorij u Sv. Krševanu, Zadar;
po prvi put Venecija stavlja svoju 'šapu' na hrvatsko područje; Dubrovnik raste i priznaje mletačku vlast

Krešimir III (1030.), borbe dinastija

Petar Krešimir IV, osnovao Šibenik kao pravi hrvatski grad (ostali gradovi osnovani su za doba Rimljana); samostan Sv. Marije u Zadru u kojem se čuva zlato i srebro Zadra

Zvonimir (1075 - 1089), posljednji Trpimirović; križarski rat, mit: Hrvati odbijaju ući u rat protiv Bizanta, Zvonimir hoće i zato ga ubijaju na Kosovu polju. Po legendi izrekao je kletvu: 'Ne imali kralja više od svog jezika, već drugim kraljevima bili podložni.'

Njegova žena, Jelena Lijepa iz obitelji Arpadovića koja vlada do mohačke bitke 1526., daje bratu Kolomanu krunu;

Petar Svačić se opire tome, ali biva poražen 1097. g. na Gvozdu ...-> personalna unija sa Mađarima 1102.
->> nestaje narodna dinastija koja je bila jamac slobode i opstojnosti naroda; tu zadaću preuzima kultura

9.-11. stoljeće

Književnost je na *latinskom*; prepisuju se djela klasične starine, rimski pjesnici, srednjovjekovni pjesnici, Aristotel, Platon; u 9. stoljeću stižu benediktinci iz Italije i šire kulturu.

U 11. stoljeću samo jedan tekst na hrvatskom -> Valunska ploča na Cresu 1071, napisana na glagoljici (obloj) i latinici. Likovna umjetnost - jedan *plominski reljef* (rustikalna figurica, izrazito stilizirana na hrvatski način).

-> izvorna hrvatska kultura : glagoljica i crkvice

starohrvatske crkvice -> najznačajniji povijesni spomenici tog doba; na zidovima i okvirima crkvice su ispisana imena knezova, župana...

- osnivanje skriptorija (mjesta za prepisivanje knjiga), prvi je bio u Sv. Krševanu, Zadar

- postoji hrvatski identitet i nacionalna svijest; južnom Hrvatskom dominira Venecija, izrabljivanje

od 12. stoljeća...-> *postoji nekoliko tijekova kulture istovremeno* :

a) razvoj i učinci romanike, pa gotike (latinski jezik)

b) život i razvoj glagoljice, kultura na narodnom jeziku

c) u poznom srednjem vijeku – pučka, narodna kultura

12.-15. stoljeće (romanika i gotika)

- Hrvatskom vladaju Arpadovići u personalnoj uniji, sve do 1526. i bitke na Mohaču kada 'preuzimaju' Habsburgovci 1094. - osnovana Zagrebačka biskupija, gradi se zagrebačka katedrala u romaničkom stilu, završena u gotici 1217.g.

(od tada Zagreb funkcionira kao grad)

1102. - Bašćanska ploča (darovnica kralja Zvonimira opatu Držihu) na glagoljici; procvat kulture na glagoljici

- prva hrvatska enciklopedija "Lucidar"; "Ljetopis popa Dukljanina" iz 12. st., 17 rukopisnih zbornika

1200. - Venecija zavlada Dubrovnikom

1241./42. - provala Tatara (Mongola), rušenje Katedrale (obnovljena 1275.), Bela IV daje Zlatnu bulu Gradecu

- «Nadbiskupska Metropolitana» - zbirka dokumenata, eksponata... skupljenih od 1094, u vlasništvu Z. nadbiskupije, čuva se u Hrvatskom državnom arhivu

-> stil romanike obilježavaju velike katedrale

crkva Sv. Krševana, 1175.

Sveta Stošija u Zadru (oko 1200.), zanimljivi otvori i portal; najljepši primjerak iz romanike

crkva Sv. Donata u Zadru (predromanika - 9.st.!)

oko 1240. – majstor Radovan gradi zapadni portal trogirske katedrale !

- postoji visoko stilizirana, urbana kultura u graditeljstvu, dostojna Europe

- Splitska nadbiskupija je najstarija, kontrolira Hvar, Kotor, Šibenik, Dubrovnik

1214. majstor Andrija Buvina, splitska katedrala ! - veličanstvena vrata, *drvena*, 28 polja s prizorima iz Kristova života; slična imaju i katedrale na Rabu, u Senju i na Krku

- uvode se statuti u gradove:

1214. - korčulanski

1272. - dubrovački (najopsežniji)

- dva velika pravna spisa :

Vinodolski zakonik, 1288.

Istarski razvod (zakon) - granice između općina, 1325.

1300. - prvi hrvatski romani; "O trojanskom ratu"

- *misali* ->> crkvene knjige pisane rukom na pergameni, a vezane uz službu Božju - misu

- Zagrebački misal biskupa Kažotića iz 14. st.

- Misal kneza Vukčića Hrvatinića ili Hrvojev misal (1404.), prekrasno izgleda, danas ga čuvaju Turci;

pisao ga je pisar Bitko iz Omiša/Splita, ima 98 prekrasnih minijatura i 380 inicijala, najljepši primjer hrvatske gotike

- Misal kneza Novaka, druga polovica 15.st.

- darovnice ugarskih vladara, zlatne bule; slobodni hrvatski gradovi, ima ih desetak

->> kraj 13. stoljeća - feudalna familija Šubića Bribirskih, jedina velika familija

- najvredniji spomenik gotičke kulture je škrinja Sv. Šimuna u Zadru, 1380.

1377. - 'započelo' Bosansko kraljevstvo, priznaje ugarsko-hrvatske vladare; razdoblje Anžuvina (1301.->)

1390. - Juraj iz Slavonije, prvi Hrvat koji je na pariškoj Sorbonni postao profesorom

->> kraj 14. stoljeća - feudalna familija Frankopana, 1426.- Nikola Frankopan - hrvatski ban

>> nesreća je Hrvatske što nije bilo više velikih obitelji

>> nije bilo ni velikih gradova; Dubrovnik i Split jedini ->> slab razvoj kulture i civilizacije

1443. - šibenska katedrala - Juraj Dalmatinac (vijenac sa 74 glave), Albanac Andrija Alešić (krstionica u Trogirskoj katedrali); dovršio ju je Nikola Firentinac (pročelje poslužilo za uzor crkvama sv. Spasa u dubrovniku, sv. Marije u Zadru i katedral u hvaru)

-> gradila se 100 godina; u potpunosti je izgrađena od čistog kamena! ("biser u kamenu")

1463. - pad Bosne

1477. - Juraj Šižgorić, s otoka Žirja; objavljuje zbirku elegija i pjesama; zaslužan je za izgradnju šibenske katedrale

22.2.1483. - otisnuta prva glagoljaška knjiga najvjerojatnije u Modrušu

- glazbene umjetnosti do renesanse u Hrvata gotovo nema; osim u crkvama gdje se izvodila koralna glazba

Kraj 15. st, 16. st, početak 17. st. (renesansa)

Početkom 14. stoljeća započinje intenzivno pisanje na latinskom.

Krajem 13. st. po Europi se otvaraju sveučilišta službenog latinskog jezika, a u 14. i kod nas

Latinizam se veže uz renesansu i humanizam. Humanizam se najčešće odnosi na orijentaciju u filozofiji, teme vezane za čovjeka Hrvatski latinisti: Juraj Šižgorić, Faust Vrančić Marko Marulić Ivan Lucić

16. i 17. st. -> dva stoljeća uplakane Hrvatske

1493. - pad Hrvatske na Krbavskom polju; sljedećih sto godina Turci ne znaju za poraz
 - gotovo da se sva kultura tog doba 'svodi' na utvrde koje su podizane radi obrane od Turaka
 - pismenost jako niska (ispod 5 %)
 - samo dvije moćne obitelji - Zrinski i Frankopani; nisu dovoljno jake da se suprotstave Turcima
 1501. - "Judita" (brani svoj Split od Turaka) - Marko Marulić, najpoznatiji i najcjenjeniji autor u Europi
 - Hanibal Lucić, početak 16. st., Hvaranin, "Jur ni jedna na svit vila"; također piše prvu hrvatsku dramu, "Robinja"
 1521. - s radom prestaje glagoljaška tiskara u Senju; glagoljica ostaje u uporabi u bogoslužju
 - najbolji pjesnik u 15., 16. stoljeću je Ilija Crijević, piše na latinskom jeziku
 1526./1527. - ulazak u Habsburšku monarhiju (do 1918.)
 1527. - Hrvati dobili svoju prvu školsku početnicu
 - Venecija drži Primorje, doba zenita Osmanlijskog Carstva, krvave borbe s Turcima
 - Bihać pada 1592., prvi poraz Turaka pod Siskom 1593.
 1577. - Zagreb postaje glavni grad, Hrvatski ban i Sabor su u Zagrebu
 1571. - seljačke bune, nema srednjeg sloja, malo feudalnih obitelji, malo obrtnika, 90% naroda su kmetovi
 1573. - u Senju se organiziraju senjski uskoci, bore se protiv Turaka i Mlečana; nestaju sa "scene" 1618.g.
 1586. - prvo književno djelo sjeverne Hrvatske - Antun Vranac
 1595. - Faust Vrančić piše prvi hrvatski višjezični rječnik (hrv, lat, tal, njem, mađ - 5 najplemenitijih europskih jezika)
 -> do kraja 18. st. 5 hrvatskih rječnika
 - u 16., 17., 18. stoljeću u Hrvatskoj je prisutna modificirana ćirilica - *bosančica*
 - Frano Petrić (kraj 16. stoljeća) - najpoznatiji filozof svog vremena
 1604. - tiskana prva hrvatska gramatika, Bartol Kašić
 1630. - Bartol Kašić preveo Sveto pismo (objavljeno tek 2000. u Njemačkoj)
 - prijelaz renesansa/barok -> Hrvatska hvata korak s Europom
 Umjetnici odlaze u Italiju npr. Čulinović, Mađulić te J.Klović

17. stoljeće (barok)

- prvih desetljeća 17. st. 'prisutni' su paralelno renesansa i barok
 - kulturni život se prenosi na sjever; sakralno graditeljstvo; "kopira" se Habsburška monarhija, isti stil
 - Zagreb i ostali gradovi poprimaju oblik srednjoeuropskih gradova
 1620. - crkva Sv. Katarine u Zagrebu, jedan od najljepših primjera baroknog graditeljstva
 1621. - u bitci kod Hoćima Poljaci su nanijeli Turcima veliki i nenadoknadiivi gubitak
 - Varaždin (najbolje oblikovan grad u cjelini), Ilok - primjeri baroknih gradova
 - dvorci hrvatskog Zagorja, nastali iz fortifikacija, ima ih 80-ak
 Trakošćan, Veliki Tabor; cijeli Karlovac je utvrda
 -> u južnoj Hrvatskoj se grade «Villae Rusticae» - ljetnikovci, u dubrovačkom području 40-ak, nema dvoraca
 1630.-1700. -> barokizacija starijih zdanja, posebice crkvi; katolička obnova, Jezuiti - otvaraju gimnazije
 - Eltzov dvorac u Vukovaru; slike venecijanskih majstora
 - Nikola Zrinski - sredinom 17. st. napisao djelo "Adrianskog mora sirena"
 1645.-1669. - krvavi rat u Dalmaciji, život uz granicu (Venecija - Turci), nemirno vrijeme
 samostalnost Dubrovnika; potres 1667. -> obnovljen u znaku baroka
 - Ivan Lučić, povjesničar, otac hrvatske historiografije; 1666. u 6 knjiga znanstveno proučio hrvatsku povijest
 1669. - osnovano Zagrebačko sveučilište = Isusovačka akademija, dobija od cara Leopolda I. diplomu kojom joj se priznaju
 sva prava kao i ostalim sveučilištima u Habsburškoj monarhiji.
 - do kraja 18.st Dubrovnik je najveći grad (unutar zidina 15-20 tisuća), Osijek ima oko 8 tisuća, većinom Turaka
 1671. - smaknuće Petra Zrinskog, Frana Krste Frankopana, nema više jakih vođa, dolazak Nijemaca u Slavoniju
 1683. - poraz Turaka pod Bečom, preporod Europe
 1699. - mir u Sremskim Karlovcima, prestanak dominacije Turaka; preseljenje Turaka iz Slavonije u Bosnu i obrnuto
 - Turci će biti 'prisutni' još do 1793. godine

18. stoljeće (prosvjetiteljstvo)

1715. - nastaje Sinjska alka (prema priči: 60,000 Turaka napada Sinja koji brani samo 600 branitelja; Turci se povlače)
 - Hrvatska opustošena od Turaka, crkveni redovi daju obilježje hrvatskoj kulturi
 -> Pavlini, Franjevci, Jezuiti; Marija Terezija im zabranjuje javno djelovanje, djeluju potajno
 - postotak pismenosti 10%, teško ide u Dalmaciji i Slavoniji
 1762. - prvo slavonsko književno djelo, Matija Antun Reljković; jaka zaostalost u Slavoniji, nema vodovoda, kanalizacije
 - Zagreb nema status nadbiskupije, podložnost Mađarima
 - nastavlja se romanska urbanizacija u Dalmaciji, venecijansko slikarstvo
 -> malo je velikih književnika; Gundulić, Frankopan; Gundulićev «Osman», daje prikaz poraza Turaka kod Hoćima;
fra Andrija Kačić Miošić - "Razgovor ugodni naroda slovinskog", 1765.
 - Ruder Bošković, ugledan znanstvenik, jedan od najučenijih ljudi svog vremena, djeluje vani

19. stoljeće (klasicizam, predromantizam, romantizam, realizam)

- vrijeme secesije (graditeljstvo), modernizma i drugih -izama
 - vrijeme dinamičnih društvenih i političkih prilika
 1797. - pad Mletačke Republike, nakon 800 godina
 1806. - prestaje postojati Dubrovačka Republika, nastupa kratka Napoleonova vlast
 - Napoleon unosi svježi dah u Hrvatsku, cestogradnja (postojeće su još iz rimskog doba)
 - dominira Habsburška monarhija u Hrvatskoj cijelo 19. stoljeće; žestoka germanizacija, i mađarizacija
 ~ 1830. - nacionalno buđenje, ilirski pokret (1835.), pokreću ga mladi hrvatski studenti u Europi
 - Ljudevit Gaj, pokretač pokreta; u Zagrebu je sve na njemačkom (tisak...)
 Janko Drašković, Stanko Vraz, Petar Preradović...
 1834. - Bečki dvor dopušta novine na hrvatskom jeziku; "Narodne novine", s tjednim kulturnim prilogom "Danica"

u 10. broju izdana himna «Hrvatska Domovina», Antuna Mihanovića

1839. - sukob u Pokretu (politički/kulturni)

1843.-47. - osnivaju se ustanove hrvatskog naroda, Matica Ilirska, Gospodarska komora, u Saboru se još ne govori hrvatski; Dalmacija i Istra izvan Preporoda, jaka talijanska struja, tek 1883. je prvi gradonačelnik Splitskog Hrvata

1847. – u saboru se počinje koristiti hrvatski jezik, u dalmaciji i istru jaka talijanska struja i oni izvan preporoda, tek 1882. počinje

1848. - ban J. Jelačić - časnik vjeran Beču, izvrstan vojni strateg, u Europi je doba stvaranja velikih naroda i država, Habsburška monarhija ne dopušta Hrvatskoj samostalnost, Jelačić guši mađarsku pobunu u ime Beča,

Mađari to ne zaboravljaju

1850. - diktatura, apsolutizam, razočaranje u Hrvatskoj

1860. -tih - dominira Josip J. Strossmayer, potiče razvoj gospodarstva, umjetnosti, osniva Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti 1866; jača ideja o povezivanju sa Južnim Slavenima

1870. -tih - gospodarski rast; izabran ban Ivan Mažuranić, pučanin

1874. - proglašeno je u Zagrebu Sveučilište Franje Josipa s tri fakulteta; Bogoslovni, Pravoslovni, Mudroslovni (pravo, teologija, filozofija), prvo među Južnim Slavenima

- jačanje mađarske struje, Mažuranić daje ostavku 1883, Khuen Hedervary vlada

-> 80% hrvatskih dobara ide izvan Hrvatske

- Izidor Kršnjavi - ministar u vladi nekih 15 godina; daje oblik gradu Zagrebu: dovršava Zrinjevac, oblikuje Donji grad, Sveučilišnu knjižnicu (čista secesija), «Mimar» ...

- arhitektura Zagreba u stilu srednjoeuropskog grada; isto i Daruvar, Križevci, Petrinja

- Rački, Vidović

- književnost - osrednje i loše kvalitete, ali ima nacionalnu i povijesnu vrijednost

Preradović, Stanko Vraz, Milan Bogović, Šenoa - zagrebački pjesnik (Čeh), doba romantizma

- Ivan Mažuranić - “Smrt Smail age Čengića”

1870., 80. - Ante Kovačić, Eugen Kumičić, Novak - realizam, Josip Kozarac u Slavoniji, S.S. Kranjčević

1890. - moderna; hvata se korak s Europom; Matoš - zaljubljen u Zagreb

1890. - vidan gospodarski napredak

1895. - otvorenje HNK, spaljivanje mađarske zastave na Trgu (Stjepan Radić...)

20. stoljeće

- sve što se događa u svijetu istovremeno se događa i u Hrvatskoj, možda s manjim ‘entuzijazmom’
- Ivan Meštrović, preko 1000 spomenika kulture (materijalnih i duhovnih)
- > Zdenac života, ~ Džamija...
- gorljivi pristaša jugoslavenske ideje, kao i veliki broj književnika; neki od njih čak pišu (srpskom) ekavicom
- Miroslav Krleža - najveći hrvatski književnik -> dostojan europskih pisaca
- «Hrvatski bog Mars» - viđenje 1. svjetskog rata
- «Balade Petrice Kerempuha»
- «Povratak Filipa Latinovića», roman toka svijesti (u isto vrijeme kao i u Europi)
- likovna umjetnost - Gotovac
- poezija - Nikola Šop (izrazito katolički orijentiran), Tin Ujević, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović
- nakon 2. svjetskog rata - Ranko Marinković, Jure Kaštelan, Slobodan Novak, Mirko Božić...

Glagoljica

- braća Ćiril i Metodije; filozofi, vrlo učenici, teolozi
- carigradski Patrijarh im naređuje da sastave pismo koje će odgovarati govoru slavenskog naroda solunskog kraja - sastavljen Rječnik, koriste 36 slova (“pismena”)
- 90% Slavena tog doba razumije njihov jezik, ali su prepisivači iz drugih slavenskih naroda zamijenili njima neznane riječi sa svojim - nastanak novih jezika i pisama
- 863.g. braća pokrštavaju u Moravskoj i Srijemu, i to na slavenskom jeziku
- > cirilica nastaje iz glagoljice jer je ova bila složena (pretpostavka *); nazvana je po Ćirilu nakon njegove smrti
- prvi spomenici na glagoljici i cirilici oko 910., 920. godine; pitanje je što je starije * !
- Staroslavenski institut u Zagrebu istražuje glagoljicu
- najstariji dokument na glagoljici u Hrvatskoj - Valunska Ploča (1071.), pisana i na latinici
- glagoljica - iznimno važan autohtoni znak kulture i civilizacije u jednom vremenu
- originalnost, autohtonost, arhaičnost - vrijednost samo po sebi, jako cijenjeno -> zato je glagoljica važna za Hrvatsku
- u Hrvatskoj je nastala originalna hrvatska uglata glagoljica (prvotna je bila obla)
- u novije vrijeme se glagoljica pripisuje Sv. Jeronimu (Dalmatinac); prilično legendarno

Neke važne ličnosti:

- *Augustin Kažotić*, zagrebački biskup, iz Trogira, iz značajne obitelji, doktorirao u Parizu, postaje biskup 1290.
- Pojavljaju se Anžuvinci umjesto Arpadovića; Karlo I Anžuvinać želi maknuti Kažotića, jer je ovaj htio da Zagreb bude središte, Papa ga miče tek oko 1320.g., osniva zagrebačku Katedralnu školu - početak višega školstva u Hrvatskoj, htio i siromašne i kmetove u školu, proširio moć Kaptola; nakon 1320.g. dobio biskupiju na Siciliji
- *biskup Filip*, gradi Medvedgrad 1249.g. nakon provala Tatara i Mongola, to je kurija zagrebačkog biskupa,
- Medvedgrad vlada Zagrebom, 1242.g. Zlatna bula Gradecu od Bele IV, rođen dan Zagreba
- *Herman Dalmatin* (1100-1154), važan filozof, teolog; najbolji astronom, šef vatikanskog observatorija; poliglot,
- prvi počeo u Europi prevoditi Kuran; začetnik atomističke teorije, napisao «O biti»
- *Matija Vlačić Ilirski* - 16. st., najpoznatiji protestantski teolog u Luthera
- *Faust Vrančić* - 16. st., tehnolog - odmah uz da Vincija, Šibenčanin, 40-ak patenta -> izumitelj padobrana

Kršćanstvo u Hrvata. Hrvati dolaze u dodir s kršćanstvom odmah po dolasku na ove prostore; postoji drevni, poganski svjetonazor Hrvata i novousvojeni kršćanski; Biblija se oslanja na prirodnu logiku i motivaciju, njena slika svijeta je po mjeri čovjeka, sugerira neusiljeni stil

života; biblijska se poruka prenosila slušanjem propovijedi, narod je naučio biblijske priče i narod proširuje svoju pogansku kulturu Biblijom; Biblija utječe na hrvatsku kozmogoniju, narod ima jedan spontani pogled na smrt, u običajima je ostao dio praslavenske mitologije, astralni kult, kao npr. Ivanjski kresovi, narodne bajke... Junaci narodnih bajki čine junačka djela (kao David, Judita), bajke se događaju na putu (aluzija na putovanje Židova), često se koriste čarobni predmeti (Mojsije i njegov štap)...

Prva tiskara radila je u Kosinju ili Modrušu, a od 1494. radi tiskara u Senju, pa u Rijeci 1530., u Nedelišću kraj Čakovca (protestantska) i u Zagrebu 1664. Većina prvotiska (*inkunabula – tiskane knjige do 1500.g.; ima ih 1100 u Hrvatskoj*) objavljena je glagoljskim pismom, a prva latinična knjiga je Leksionar B. Splićanina tiskana u Veneciji kao i mnoge druge hrvatske knjige.

Počeci hrvatske latinične književnosti vežu se uz europski poznata imena kao što su Janus Pannonius (*Ivan Češmički*) i *Marko Marulić* čija “Judita”, napisana 1501., a tiskana 1521. “u versih arvackih” predstavlja prvo veliko umjetničko djelo na hrvatskom jeziku. Hrvatska književnost je imala i svoje pjesnike petrarkiste, Dubrovčane *Držića* i *Šiška Menčetića*. Jednu od najljepših ljubavnih pjesama u ‘pet stoljeća hrvatske književnosti’, “Jur ni jedna na svit vila”, kao i prvu hrvatsku dramu, napisao je na početku 16. st. Hvaranin *Hanibal Lucić*. Prvi putopisni hrvatski spjev napisao je također Hvaranin *Petar Hektorović*, “Ribanje i ribarsko prigovaranje” 1568., a prvi hrvatski roman, “Planine”, objavio je Zdranin *Petar Zoranić* 1536.

Vučedolska golubica. Keramička posuda u obliku golubice/jarebice (2600. g.pr.K.), čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Ornamentalnim ugriženim linijama sugerira se perje, a znak dvosjeklje sjekire (labrys) je egejskog, mediteranskog porijekla. Pripada vučedolskoj kulturi (3500.-2300.g.pr.K.). Vučedolsku kulturu obilježavaju ostaci keramike u kojima se isprepliću motivi stare tradicionalne zemljane kulture i nove metalne. Motivi su često ‘punašnije’ žene koje simboliziraju plodnost, te razne posude čije namjene nisu u potpunosti poznate. Zanimljivost kod Vučedolske golubice je da stoji na tri, a ne na dvije noge. Usprkos tome izvršno iskazuje aerodinamičnu kapljastu formu tijela oblikovanog za let ili plivanje iz kojeg se izdvajaju rep i vrat s glavom.

Bog Kairos. Mramorni reljef iz 1.st.p.K., čuva se u zbirci samostana Sv. Nikole u Trogiru. To je helenistička skulptura golog mladića u trku, personifikacija božanstva “sretnog trenutka”. Ispod puti Kairosa nazire se igra napetih mišica, čuperak mu vijori prema naprijed, dok mu je zatiljak ćelav (ako propustite sretan trenutak kada naide, nećete ga više moći uhvatiti za kosu s leđa, kad vas mimoide). Klesar nije vodio računa o realnim proporcijama tijela, o uvjerljivosti prikaza materije, niti o čitljivosti detalja. Kulturološki ovaj reljef pripada grčkoj intervenciji na otocima i istočnoj obali Jadrana.

Dioklecijanova palača. Najveći antički spomenik u Hrvatskoj, a možda i najznačajniji i najbolje očuvani kasnoantički spomenik u Europi. Dao ju je sagraditi car Dioklecijan nedaleko od Salone, gdje se povukao nakon što je napustio prijestolje 305. godine. Palača se gradila punih 10 godina. To je golema utvrda velike površine (250 x 180 m), opasana zidom s četverostranim kulama na uglovima i osmerostranim uz troja kontinentna vrata. Simetrične je kompozicije. Dvije ukrštene ulice dijele je na carske odaje uz more i nastambe za poslugu i vojsku u sjevernom dijelu. Uz carske odaje nalazi se srednja kulna zona s tri manja hrama i velikim carevim mauzolejom. Dioklecijanova palača je pravi primjer strogosti i strukturalne jasnoće planiranja i projektiranja. Ona je ujedno i primjer umjetničkog pluralizma. U ono vrijeme je imala ‘uvezene’ egipatske sfinge načinjene od granita. Također su neki orijentalni elementi korišteni u konstrukciji i dekoraciji građevine. U središtu zdanja nalazi se peristil koji je kombinacija grčke (greda) i rimske (luk) graditeljske škole. Dobro su očuvani i podrumi u južnoj trećini građevine. Iz njihovih se tlocrta mogu dobro očitati i tlocrti carevih odaja.

Trogirska katedrala. Građena je krajem 12. i početkom 13. stoljeća, dovršena je 1251.g. To je trobrodna građevina, po konstrukciji najarhaičnija, jer su brodovi odvojeni masivnim uzdužnim pilonima, zapravo debelim zidom u kojem su prosječeni prolazi s lukovima, što je ranoromanička metoda. Trogirska je ujedno i najmonumentalnija od svih dalmatinskih romaničkih katedrala i crkava, jer je jedina presvođena u sva tri broda (srednji brod, doduše, tek u 15. stoljeću). Stereometrijski čista, zatvorena masa crkve s malim prozorskim otvorima podijeljena je pilastrima na južnoj bočnoj fasadi i tordiranim polustupovima na apsidama, te optočena vijencem slijepih arkadica. Toj istoj tektonici i suzdržanosti podređuje se i južni portal stepenastog presjeka s polukružnom lunetom unutar srpastih lukova. Naprotiv, glavni zapadni portal majstora Radovana figurama je najbogatiji i likovno najkvalitetniji spomenik srednjovjekovne skulpture u ovom dijelu Europe. Arhitektonsku osobitost trogirske katedrale predstavlja, u 14. st. prigradnji, trijem s predviđenim parom tornjeva od kojih je izveden samo južni, a i taj je građen kroz dvjesto godina. Na njemu se smjenjuju svi stilovi što su obilježavali graditeljstvo Dalmacije u tom vremenskom rasponu: romanika, rana i kasna gotika, renesansa, manirizam.

Zapadni portal. Potpisan od strane majstora Radovana i datiran 1240. godinom, najmonumentalnije je djelo romaničko-gotičkog stila u nas. Obuhvaća Prvi grijeh (Adam i Eva) i Otkupljenje (Rođenje Kristovo), kristološki ciklus, pojedine svece i apostole, prikaze mjeseci, prizore iz lova, a stilski sažima različite tradicije od južnoitalijskih do francuskih. Umjetnički je na razini najboljih europskih ostvarenja toga doba.

Drvene vratnice splitske katedrale. Majstor Buvina izrezbario je na golemim drvenim vratnicama splitske katedrale (1214.), Dioklecijanova Mauzoleja, 28 polja s reljefima prizora iz Kristova života od Navještenja do Uzašašća. Odlično očuvana, osim najdonjih dijelova oštećenih nogama prolaznika, Buvina vrata su raritet u europskoj umjetničkoj baštini. Dosljedno romaničkom oblikovnom principu komponiranja većih cjelina adicijom relativno samostalnih dijelova, svaka scena Buvinih vrata dvostruko je uokvirena. Originalnost djela je u tome što Buvina crpe podjednako iz zapadnih i istočnih ikonografskih vrela, služi se različitim likovnim predlošcima od bizantskih bjelokosti do romaničkih minijatura, a sve te uzore kombinira slobodom “periferijskog” majstora, prerađuje i interpretira. Svoje likove pokrenuo je Buvina emocijama... (vertikalna perspektiva...)